

Varglav på sten.
Ett mycket ovan-
ligt substrat i
Sverige.
Letharia vulpina
on stone.

Sveriges rikaste kända lokal för varglav ligger i Dalarnas fjällskog

Lavarna är ju samlevnadskonstnärer – svamp och alg i harmonisk förening. Samlivet med människan fungerar däremot inte alltid så bra, vilket har lett till att vi har åtta fridlysta lavar i Sverige. I några av de kommande häftena kommer vi att presentera dessa. Först ut är varglaven.

TEXT: BENGT OLDHAMMER
FOTO: PÄR JOHANSSON

Vid Grundagssättern ett par mil norr om Foskros i Idre ligger en lokal för varglav *Letharia vulpina* som är den största och rikaste vi känner till i landet. Närmare bestämt

rör det sig om en tre kilometer lång och en till två kilometer bred sträcka längs vattendraget Grundöjan, mellan Grundagssättern och Grundagen, 680–750 meter över havet.

Antal träd

Uppskattningsvis växer laven på 5 000–10 000 träd, vilket får betecknas som anmärkningsvärt på en så liten areal. Den växer fram för allt på levande tallar men även på stubbar, torrakor, lågor, trädrötter, björkar och granar. Vi hittade den även på enstaka stenar vilket är synnerligen sällsynt. Någon litteraturuppgift med närmare lokalbeskrivning om förekomst på detta substrat

i Sverige har vi inte kunnat finna. De stenar varglaven växer på vid Grundagssätern är belägna under gamla tallar.

På en kortare provsträcka noterades cirka 400 substrat med varglav och på drygt 100 av dem var den riklig med minst 20 tofsar eller med massförekomst. Ymnigast förekommer den på gamla och grova tallars torra grenar. Många är helt guldfärgade av laven. Åldern på dessa träd är hög. En gammal tall som sågades ner 1999 i samband med en vägbreddning var cirka 550 år gammal och sådana träd är inte ovanliga i området.

Klimatiska faktorer plus kontinuitet av substrat förklarar lavens ymniga förekomst. Trots att äldre huggningar skett i skogen finns det ändå

Varglaven *Letharia vulpina* fanns tidigare i en stor del av landet men är idag tillbakaträngd och återfinns i huvudsak i miljöer av litet ekonomiskt exploateringsvärde. Vanligast är laven i norra Dalarna, Härjedalen och delar av Hälsingland, företrädesvis i höglänt terräng eller myrlandskap. Där växer den mestadels på torrträd, torrakor, stubbar och rotvälter. I mycket fuktiga miljöer längs bäckar kan den även sällsynt påträffas på gran och björk. På vissa lokaler återfinns den på kulturskapade ståndorter som pärttak och väderkvarnar (Öland). I Dalarna återfinns den exempelvis på många timmerlador vid fåbodar. Storleken varierar från mycket små fragment upp till cirka 15 cm långa tofsar. Vanligaste storleken på varglavsballarna är några cm. Långdistansspridningen har i stort sett upphört då varglav med fruktkroppar är sällsynt. Spridningen sker istället med soredier och isidier.

Laven är giftig och sägs ha använts i åtlar där den helst ska ha blandats med små glaskärvor. När varg och räv åt köttet blev de förgiftade. Artnamnet *vulpina* kan tolkas som "dödlig för råvar". Varglaven är rödlistad och klassad som missgynnad (NT) samt dessutom en av de få lavar som är fridlyst. Det innebär att det är förbjudet att plocka eller skada den.

ett "golv" av lågor och död ved på marken, torrträd samt stor rikedom på gamla tallöverståndare som "stänker ut" varglav på de yngre generationerna tallskog. Torra tallkvistar är det dominerande växtunderlaget i hela området.

Lokalen är till ytan betydligt mindre än Nord-europas största förekomst i Skjåk i Norge där laven främst förekommer på björk. Trots detta tål tätheten av varglav vid Grundagssätern att jämföras med Skjåk. Även där finns gamla tallar som utgör spridningskällor (Solås m.fl. 1997).

Stark expansion

Det var först vid provinventeringen det stod klart att laven finns på ett så stort antal tallar. På många träd växer endast små varglavsfragment i storleken 0,5 till 1 cm. Det är mycket lätt att gå förbi dem. Ett annat exempel utgör de tallar som fälldes i samband med vägbreddningen. Dessa hyste inte varglav förrän åtta meter upp på stammen. Där satt tofsar på korta och torra tallkvistar. Vid en sedvanlig lavinventering hade de inte noterats. I dessa trakter bör en varglavsinventerare med andra ord medföra steg!

Att det finns så många små bålfragment beror naturligtvis på att en kraftfull expansion pågår i området. Förmodligen rör det sig om en helt naturlig dynamik mellan de återkommande bränderna. Just nu har varglaven en ovanligt lång andhämtningspaus med tillväxt och spridning, precis som fallet är med flera ringlavs-förekomster i Dalarna (Oldhammer 1996). Det är dessutom troligt att de senaste tolv årens milda vintrar och fuktiga höstar gynnat såväl varglav som ringlav *Evernia divaricata*.

Relikt-förekomster

Även om en generell expansion av varglaven pågår är det inte så konstigt att den inte noterats av skogsvandrande botanister eftersom det är mycket sällsynt med rika lokaler. Vanligen återfinns den i skogslandet endast på enstaka torrakor i myrkanter, de sista reträttplatserna där den undkommit skogsbrukets härjningar (Rolf Lundqvist, muntligen). Visserligen är det fortfarande möjligt att observera om arten eventuellt

ökar i mängd på enstaka torrakor i sådana miljöer, men det vanliga är förstås snarare att torrakorna sakta men säkert avverkas av jägare till älgpassen eller av vedhuggare med snöskoter. Ingen reflekterar över att "leveranstiden" för torrträd kan ligga på mellan femhundra och tusen år. Att konstatera en ökning i landskapet är med denna bakgrund självfallet svårt.

Torrträden är dessutom numera så få till antalet att arten har stora svårigheter att sprida sig längre sträckor. Varglavlokalerna i Sverige utgör i själva verket reliktförekomster, det vill säga kvarlevor från en tid som ligger flera hundratals år bakåt i tiden. Nitare (2000) har myntat ordet fornskog för sådana växtmiljöer som varit kontinuerligt trädbevuxna sedan 1600-talet.

Brandens roll

Om man sammanfattar läget för varglaven i Dalarna så minskar den starkt på grund av det enkla faktum att dess substrat i form av torrträd minskar. Det gäller i synnerhet i skogslandet nedom fjällskogen. På de få rika lokaler som finns tyder exemplet Grunddagssättern på att den ökar om betingelserna är gynnsamma. På lång sikt kommer den emellertid att minska även på sådana lokaler som en följd av att det inte längre brinner. Detta kan låta motsägelsefullt, men eftersom den naturliga dynamiken med skogsbrand en eller ett par gånger per århundrade är satt ur spel i skogslandskapet, bildas eller vidmakthålls inte längre några gamla, glesa tallskogar med torrträd. Istället tar granen över. Risken är överhängande att de flesta varglavlokaler är dömda till undergång, även de som återfinns i reservat.

Granström (2001) har påpekat att den areal som årligen brinner i boreala skogar i Skandinavien reducerats till 0,01 % av skogsarealen. En siffra som kan jämföras med den i ett arbete från norra Sverige där 0,8–1,4 % av skogen brann varje år från 1300-talet till 1870 (Niklasson och Granström 2000). Det innebär att vi idag har brandfrekvenser på flera tusen år. I praktiken leder det till ett ekosystembyte som drabbar brandgynnade och brandberoende arter.

Granström menar att det är hög tid att anlägga bränder som ger maximal ekologisk nytta istället för att som idag schablonartat bränna hyggen med enstaka sparade träd.

Framtiden

Faktum är att det bara är i de fjällnära skogarna som varglaven fortfarande finns i riktigt livskraftiga populationer och det är där dess framtid finns. Samma sak gäller även flera andra trädlevande lavar i Dalarna, till exempel grenlav *Evernia mesomorpha* (Oldhammer 1994) och knottrig blåslav *Hypogymnia bitteri*, vilka båda växer vid Grunddagssättern, ibland tillsammans med varglav på samma träd. Exempelvis hittade vi grenlav och varglav på en och samma gran.

Vid nästa eventuella brand i Grunddagssättern kommer förekomsten av varglav att reduceras eftersom de yngre träden kommer att brinna upp eller skadas. I gengäld kommer branden att på sikt generera fler torrträd och fler tallar som får förutsättningar att uppnå höga åldrar.

Det kortsiktiga problemet för området berör emellertid inte brandregimen utan skogsavverkningar. Sådana kan inte uteslutas av markägaren Korsnäs. På 1980-talet anmälde Korsnäs ett område väster om Grundöjan för avverkning. Det ligger i direkt anslutning till det ovan beskrivna rikområdet för varglaven. Ett rabalder utan like uppstod och samer, kommunen, Länsstyrelsen och naturvärden sa enhälligt nej till avverkning. Trots detta gav regeringen klartecken. Idag växer contortatall i området.

Att riva ner slott och kyrkor för att skapa några dagars arbetsstillfällen skulle ingen komma på tanken att göra. Men fornskogar är det okej att skövla. Det råder ingen tvekan om att fornskogar borde vara grundlagsskyddade.

Vi får trots allt hoppas att skogen sparas. I så fall har varglaven, med rätt skötsel, bästa tänkbara framtidsutsikter och en betydande spridning kan förväntas. Förutom till forskning skulle området även kunna användas som utflyktsmål för turister. Det ligger nämligen lättillgängligt bredvid en väg och förutom att titta på varglaven kan besökaren bilda sig en god uppfattning

Varglav på torrakor och torrträd förekommer också vid Grundagssättern men är inget dominerande substrat.

Letharia vulpina sometimes also occurs on snags and dead trees at Grundagssättern.

om hur gamla tallmiljöer i fjällskogen såg ut. Där finns också ett stort antal säregna gamla tallar, en del med brandljud och några med skador efter något som kanske kan vara barktäkt. De urgamla delarna av skogen med tallarnas rostlysande bark i kombination med den giftgula varglaven är en sällsam upplevelse.

Citerad litteratur

- Granström, A. 2001. Fire management for biodiversity in the European boreal forest. – *Scand. J. For. Res. Suppl.* 3: 62–69.
- Niklasson, M. & Granström, A. 2000. Numbers and sizes of fires: long-term spatially explicit fire history in a Swedish boreal landscape. – *Ecology* 81: 1484–1499.
- Nitare, J. 2000. Signalarter, indikatorer på skyddsvärda skogar, flora över kryptogamer. – Skogsstyrelsen.
- Oldhammer, B. 1994. Grenlaven, *Evernia mesomorpha*, i Dalarna. – *Svensk Bot. Tidskr.* 88: 43–47.
- Oldhammer, B. 1996. *Evernia divaricata*, en jämförande inventering av ringlav vid Oxbäcken och Säsänget i Mora kommun 1987 och 1996. – Stencil, Länsstyrelsen Dalarna.
- Solås, A., Røsk, Ø., Aanderaa R. & Bredesen B. 1997. Nord-Europas største kjente forekomst av ulvelav, *Letharia vulpina*, finnes i Skjåk i Oppland. – *Blyttia* 55: 29–33.

ABSTRACT

Oldhammer, B. & Johansson, P. 2002. Sveriges rikaste kända lokal för varglav ligger i Dalarnas fjällskog. [The richest known Swedish locality for *Letharia vulpina*.] – Svensk Bot. Tidskr. 96: 3–7. Uppsala. ISSN 0039-646X.

In a virgin mountain forest in northern Dalarna, *Letharia vulpina* grows on 5 000–10 000 trees, mostly on dead branches of up to 550-year-old pines *Pinus sylvestris*. The lichen also grows on stones beneath the trees. Over the last decade, *L. vulpina*, which is protected in Sweden, has expanded markedly at this site, perhaps because of the recent mild and humid autumns. The absence of fires in the 20th century has also been beneficial for this population.

Bengt Oldhammer är journalist, trädälskare och botanisk mångsysslare. Driver ett företag med naturskriverier och inventeringsverksamhet. Vandrar helst omkring med ryggsäcken och filosoferar i mån tassemark där björn och varg trivs. Hatar blanketter,

styrelsemöten och svagt kaffe.

Adress: Oljonsbyn 5290, 794 92 Orsa

E-post: bengt.oldhammer@telia.com

Pär Johansson tillbringar det mesta av sin fritid i de få gammelskogar som finns kvar. Njuter gärna av stillheten vid kaffeelden. I sitt fotograferande försöker han fånga upp stämningar och samtidigt vara dokumentär.

Vintertid blir det mycket

vargspårning i hemmamarkerna och till sommaren byts skidorna ut mot en kajak med havsutsikt. Jobbar till vardags som lärare i bland annat biologi och naturfoto.

Adress: Sysvägen 6, 792 37 Mora

E-post: par.joh@gamma.telenordia.se

Nya bokpriser

Äntligen har bokmomsen sänkts och vi sänker därför också våra priser. Reapri- serna från förra året övergår nu till ordinarie pris och övriga bokpriser sänks. Portokostnader tillkommer.

Böcker

Pris inkl. moms

Atlas över Skånes flora	100
Floran i Oskarshamns kommun	100
Flora över Dal	50
Hallands flora	260
Halle- och Hunnebergs flora	50
Härjedalens kärlväxtflora	100
Ölands kärlväxtflora	100
Östergötlands flora, 2:a uppl.	75
Flora Nordica, vol. 1	315
Flora Nordica, vol. 2	445
Svensk Flora, 28:e uppl. ("Kroken")	450
Svensk kärlväxtlista, SBT 1997(5)	150
Vilda och förvildade träd och buskar i Sverige	55
Växter från varma länder	250
Pondweeds of Great Britain and Ireland	310
Danske vandplanter	230
Prima loca plantarum	65
Floravård i jordbrukslandskapet	50
Nordic lichen flora, vol. 1	165
Skyddsvärda lavar i sydvästra Sverige	150
Svenska skorplavar	275
The lichens and lichenicolous fungi of Sweden and Norway	125
The non-lichenized pyrenomycetes of Sweden	70
Svenska svampnamn	35
Män omkring Linné	290

Svensk Botanisk Tidsskrift

Enstaka häften 1980–1996	10
Enstaka häften 1997–2002	50
Svensk kärlväxtlista, SBT 1997(5)	150
Äldre årgångar	155
Generalregister I, 1907-1926	30
Generalregister II, 1927-1946	30
Generalregister III, 1947-1966	60
Generalregister IV, 1967-1986	60

Vykort med motiv av Bo Mossberg

1 kort	9
6 kort	45